

BEVEZETÉS.

1) Történelmi tájékozás.

Az *Ugor* nevü föld (Ugria, Jugria, Jugoria) az alsó *Ob* és *Irtis* folyók mellékeit foglalja magában, nyugatra az Uralig, éjszakra a' szamojédekig, keletre a' *Nadim*, *Agan* és *Vach* folyókig, délre a' tatárokig terjedvén. A' vogulok és osztjákok hazája, kiket az orosz krónikák és czári oklevelek egy névvel *jugorok*- vagy *ugorok*-nak (*jugricsi*) neveznek. Az *ugor* vagy *jugor* név a' szirjän-ek útján jutott az oroszokhoz, mert ezek amazok által kerültek az Uralelvre; a' szirjännek pedig ezt az Uralelvet, vagy Uralon túli országot és népet *jögrá*-nak és az ugorokat *jögrajas*-nak nevezik vala. A' vogulok mind magokat, mind a' rokon osztjákokat *mansi*-aknak hívják.

De az *ugor*, *ogor* név sokkal régibb. Attila birodalmának szétbomlása után a' Deneperen túli vidékeken a' *kutrigurok* és *utrigurok* tűnnek elé; az *ugur*, *ugor*, *onogur*, *saragur* népek is ott vannak a' Volga- és Káspi tenger meg az Ural hegység között. Mind e' nevekből az *ogor*, *ugor* név látszik ki.

Az 550 körül írt *Jordanis*, a' kinek alán eredeténél és a' gótok közt viselt hivatalánál fogva lehető tudomása vala a' mai déli Oroszországrul, ezt így írja le: A' (Balt) tengernél az *eszték* laknak; tőlök dél felé van az *akatzir* erős nép, a' melly nem szánt-vet, hanem marhatartásbul és vadászatbul él. Azon túl van a' *bolgár* nép; ez után a' *hun* vitéz és számos törzsnek két ága, az *ultziagiroké* és *szaviroké*; a' *hunugurok* pedig, a' kiknek vitézsége nagyon félelmes, onnan ismeretesek, mert tőlük származik a' nyest bőr-kereskedés (quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium). *)

*) Az Anonymus is úgy ismeri a' magyarok ősi hazáját, hogy abban »ultra modum abundanter inveniuntur zobolini, ita quod non solum nobiles et ignobiles vestiuntur inde, verum etiam bubulci et subulci ac opiliones sua decorant vestimenta in terra illa.«

A' byzantinus Theophylactus Simocatta (612—640.) még világosabban tudósít az *ogor* népről. Ez, úgymond, igen hatalmas mind számra, mind hadi gyakorlatra nézve. Keleten, a' *Til* folyó mellékein, lakik, melly folyót a' turkok *feketé-nek* *) neveznek. Az ogorok legrégebb fejedelmei *Uar* (*Ούαρ*, *Var*) és *Cheunni* (*Χεουννι*) valának, kiktől némelly ogorok *Uar-nak* és *Cheunni-nak* neveztetnek.

Az *ugor*, *ogor* nép- és ország-név azután a' novgorodiak által lön ismét ismeretessé, a' kik 1096 óta kereskedést űztek ott, mi mindég rablással járt, ezt adóbehajtásnak nevezvén. Az ogorok több ízben agyonverék a' kereskedőket és adószedőket, jelesen 1193-ban. Nem sokára a' mongolok hódításai másfelé fordíták a' novgorodiak figyelmét. A' mongolok t. i. 1235-ben a' Volga és Káma mellékeit pusztították; 1236-ban a' mordvinokat és Bolgárországot hódították meg; 1237—1239-ig az orosz fejedelmeket hajták igájok alá egész Tverig és Jaroszlavig, de Novgorodig nem jutottak; azután Magyarország elpusztítása után 1242-ben visszatérének, 's a' mordvinokon, bolgárokon és baskirokon keresztül Ugorországot is meglátogatták. De az alsó Volga mellékein telepedvén le, az éjszakai vidékeket kevesbbé ronták. Novgorodnak kereskedése tehát azután is folya Ugorországgal, jöllehet maga a' *Kapcsaki ordu-nak* (Batu-khán utódainak) adózik vala. A' XIV. században bomladozék a' *Kapcsaki ordu*, 's belőle több khánság lön, egyike a' *szibir* khánság, a' melly alá némileg a' vogul és osztják fejedelmek is tartoztak. 1455-ben egy vogul fejedelem, *Aszik*, az Uralon innen, a' vicegdai tartományban pusztította; 's az ütközetben a' permi püspök *Pitirim* is elesvén, azt 1467-ben egy nagyobb sereg megboszúlá Viatkábul és Permbül, a' melly a' vogul *Aszikot* is foglyul ejté.

A' moszkvai nagyfejedelem *Iedn* egészen megváltoztatá az ottani viszonyokat. 1477-ben megsemmisíté a' novgorodiak szabadságát, 's ezeknek jogát is vagy kereskedését az ogorok közt el tulajdonítá. 1483-ban egy sereget indíta az ogorok ellen, minek következtében 1484-ben *Aszik* fija, *Jumsan*, néhány társfejedelmel együtt hódolni mene Moszkvába; a' többi vogul-osztják fejedelmek folytatták még a' védelmet. 1499-ben még nagyobb sereg

*) Meg lehet jegyezni, hogy ma is a' török népek a' Vol át *Etil*, *Edele*-nek, a' Kámát pedig *fekete Etil*-nek nevezik.

indúla az Ural-elyre, 's Läpinä, Jujl, Munkesz vagy Munkosz vogul városokat, 's több, számszerint harminczkét más várost elfoglalván, ötven fejedelmet és az előkelő lakosok közül ezernél több foglyot hurczolván magával, 1500-ban visszatére Moszkvába; Iván pedig az Ugor- vagy Jugorország nevét is befoglalá a' czímébe. Mind errül Herberstein Zsigmond, ki Miksa és V. Károly császárok, meg Ferdinánd osztr. főherczeg követéül kétszer, 1516-ban és 1529-ben, járt Moszkvában, szerze tudomást, 's az említett hadjáratok leírásában így nyilatkozik: »Haec est Juharia, ex qua olim Hungari progressi, Pannoniam occuparunt . . . Ajunt Juharos in hunc diem eodem cum hungaris idiomate uti, quod an verum sit, nescio. Nam etsi diligenter inquisierim, neminem tamen ejus regionis hominem habere potui, quocum famulus meus, linguae Hungaricae peritus, colloqui potuisset.«

Még Herberstein előtt is híre vala nálunk, hogy a' magyarok oda való országbul jöttek volna ide. Mátyás király és Iván czár között követségek járanak több ízben; azonban a' kereskedők előtt sem vala ismeretlen ama távoli ország, a' mellyben magyarul beszéllők volnának, mit Herberstein Moszkvában is hallott. »Ezt Mátyás, úgymond Bonfinius, orosz (szarmata) kereskedőktül megtudván, követeket és tudakozókat is indíta oda, hogy, ha lehetne, a' rokon népet Pannoniába hoznák, a' melly a' folytonos háború által néptelenné vált.*)

Sőt már IV. Béla idejében, a' tatárjárás előtt, a' rokon népet keresni arra felé menének a' magyar szerzetesek, mint azt a' »Fa-

*) »Umor et Magor, cujusdam annalium scriptoris opinione, Unnorum auctor fuisse traditur . . . Quare Unni, bello asperrimi, trajecta ad Cimmericum Bosphorum palude Maeoti, non modo sedibus Gothos rejecerunt, sed universam Europae Scythiam domitarunt, in repetitisque Pannoniis quieverunt, quas a se Ungarias appellarunt. Pius autem Pontifex (mihi crede) doctissimus, Ungaros ab Unnis (quod omnes rerum scriptores confirmant) promanasse non patitur, pari cum Jornande tractus affectu, qui Ungaros ac Scythas, *pellium murinarum commercio notos fuisse* scribit. Deinde Sacrosanctus ille pater cujusdam Veronensis nomen adducit, qui cum ad Tanais ortum penetrasset, gentem Ungarica lingua loquentem se invenisse dicebat. Divus quoque Matthias noster, hujusce rei non ignarus, quam a Sarmaticis quibusdam mercatoribus acceperat, legatos illuc ac exploratores misit, quibus cognatam gentem, si posset, in Pannoniam, populis diuturno bello haud parum exhaustam, alliceret: quod etsi lactentus assequi nequivit, si vixerit tamen, fortasse praestabit.« Bonfinius, *Rer. Hungaric. Decades. Dec. I. lib. II. Editio Car. Andr. Bel. Lipsiae, 1771. pag. 41.*

ctum Magnae Hungariae« elbeszéli; végre Anonymus és Kezai Simon krónikáiban is némi homályos emlekezés van arról a' messze országrul, mert az Ural vidékre teszik azt a' Scythiát, 's abban a' Dent- és Mogor-országot, a' mellynek keleti határosa »regnum Jorianorum«, mi nyilván az Ugor vagy Jugor ország.

De a' vogulok és osztjások nyelvéről a' XVIII. század elejéig alig tudtak valamit. Talán Witsen Miklós az első, a' ki 1705-ben *) az éjszaki és keleti Tatárországot leírván, 's különböző utazásokból sokat közölvén a' vogulokrul és osztjásokrul, ezeknek nyelvéből is mutatványt, jelesen a' Mí atyánkat közlé. De azt nem lehet megérteni. Valamivel használhatóbbat ad az osztják nyelvből Strahlenberg Fülöp János 1730-ban. **) — Messerschmidt is 1725. és 1726-ban jára az osztjások és vogulok közt, de tudósítását csak Klaprothból ismerem. Sokkal többet tanulunk Fischerből, ki az 1768-ban kiadott Sziberiai történelmében, nemcsak a' vogulok és osztjások történeteiből annyit közöl, a' mennyit Müller Gerhard Fr. 1735-ben a' sziberiai levéltárakban megtalált, hanem háromszáz szóból álló szótárt is állított össze, a' mellyek jelentéseit negyven sziberiai nyelvben kitette. E' szótár kézírata a' göttingai egyetem könyvtárában lévén, abból közlé Schlözer az »Allgemeine Nordische Geschichte«-ben (1771.) a' háromszáz osztják szót. — Pallas 1768—1774-ig utazgata az orosz birodalom ázsiai részeiben; 1772-ben az obi osztjásoknál tartózkodék, 's útleírásában ***) némi szójegyzéket ad a' Berezovon aluli és Berezovon felüli osztják nyelvből. Végre Pallas szerkeszté a' nagy egybeazonosító szótár első részét is, mellynek latin czime: Vocabularia linguarum totius orbis comparativa, Augustissimae cura collecta. S. Petersburg, 1786. A' mit Gyarmathi az osztjából és vogulból felhoz, az mind abból a' nagy szótárból, meg Fischernek összeállításából van kiszedve. Klaproth »Asia Polyglotta«-jában is csupán a' nagy szótárt hasz-

*) Noord en Oost Tartaryen stb. Door Mr. Nicolaas Witsen, Burgmester te Amsterdam. Amsterdam 1705. (Második kiadás 1785.)

**) Das Nord- und Ostliche Theil von Europa u. Asien stb. Bei Gelegenheit der schwedischen Kriegsgefangenschaft in Russland, aus eigener sorgfältigen Erkundigung auf denen verstatteten weiten Reisen zusammengebracht und ausgefertigt. Stockholm, 1730.

***) Reise durch verschiedene Provinzen des russischen Reichs. 4. kötet St. Petersburg 1771—1776.

nálja. Az orosz császárné szótára nem lévén nagyon elterjedve (orosz írása is nehezíté használatát), a' Fischer gyűjteményében előforduló osztják szók, a' mellyeket Schlözer Kíjtszaki történelmében található, egész Reguly és Castrén utazásáig voltak a' legbecsebb tudósítás. Akárki gyűjtötte is e' szókat, a' nyelvet ugyan nem érti vala, de füle jól fogta fel a' hangokat, 's a' gyűjtemény ma is használható, 's mint száz évesnél régibb nyelvemlék, történelmi becű. Van ugyan benne sok érthetetlen, de legnagyobb része nemcsak érthető, hanem tanulságos is, p. o. a' számnevek, az ige-szók prasense, a' mint azt az illető helyen látni fogjuk.

2) Források.

Az osztják nyelvet tárgyalni akarván, elő kell adnom azokat a' forrásokat, a' mellyekből az osztják nyelv ismeretét meritem.

Első bővebb tudósításunk róla a' Castrén Sándor 1849-ben Sz. Pétervárratt megjelent »*Osztják nyelvtani kísérlete, egy rövid szó-jegyzékkel együtt.*« Castrénnek az »*ugor*« osztjások nyelve nem vala fő feladata, mert több évi utazgatása közben Sziberiában, csak néhány hétig tartózkodék nálok. Ezen rövid idő alatt sokféle nép- és helyrajzi jegyzésen kívül némi anyagot gyűjte az addiglan igen kevésé ismert osztják nyelvrül is; mert a' mit róla *Gyarmathi, Pallas, Klaproth* stb. munkájiban találunk, úgymond Castrén, az nem egyéb holmi csekély és nagyon hibás szójegyzékeknel. Castrén leginkább az Irtis melléki osztják nyelvbül gyűjtögetvén, azt tevé előadásának alapjává; de meg-megemlíti a' Szurguti és Obdorszki nyelvjárást is, amazt a' felső, ezt az alsó Ob mellékeirül. Bővebb tudósítást mind az osztjákrul mind a' vogulrul a' tudós világ, evvel biztatja olvasójit Castrén, egy magyartul várhat, a' ki nem rég az osztjások és vogulok közt tett nép- és nyelv-kutató utazásbul tért vissza.

Ez a' magyar, mint tudjuk, *Reguly Antal*, a' ki 1843. ősszén Pétervárbul kiindulván előbb a' Loszva vidékein tartózkodék az Uralban, onnan elmenvén 's Tobolszkban rövid ideig mulatván a' Tavdán által Pelimbe, 's innen az éjszaki Szoszvára és az éjszaki Uralba utazék, a' hol a' legeredetiebb vogulokat találta. Az Uralbul pedig a' *Szin-ja* folyóhoz, *Tildomba*, igyekezék, melly folyó az osztjások földjén az Uralbul az Obba kanyarodik.

Tildomban 1844. őszelő hó 18—20-án megpihenvén, tovább folytatá útját éjszak-kelet felé, a' *Vojkar* és *Szob* folyókhoz, 's az utóbbin lefelé a' hatalmas *Ob*-hoz, mellyen átkelvén Obdorszkbba érkezék. Itt a' bór-adó beszolgáltatása végett összegyűlt osztjákoktól írta le az énekeket. Obdorszkbul megint egy nagyobb kerülés után Berezovba siette, a' hol a' telet az osztják tanulmányaira akarta fordítani. Tehát az obdorszki tartózkodásnak köszönjük azt a' nagy osztják szöveg-gyűjteményt, a' mellyet a' Reguly hagyományából kézirati kincsül bír a' magyar Akadémia. Ámde e' nagy 's maga nemében unicum-féle gyűjteménynek megértésére Reguly hagyományában nem találtunk kulcsot; tőle osztják szó-gyűjtemény nem maradt reánk egyéb egy kis jegyzék-csomónál, mellyben a' szárneveken kívül egyes szók és néhány grammatikai alak van összeírva, miket illető helyeken elő fogok hozni. Úgy látszik tehát, hogy Regulynek nem vala ideje vagy módja elegendő szóbeli magyarázatokat is följegyezni. Arra is emlékszem, hogy néhányszor kifejezte óhajátását előttem, visszatérhetni az osztják tanulmányok ismételtesére és béfejezésére.

1868-ban kijött Londonban Bonaparte Lucian költségén az obdorszki osztják nyelvre fordított Máténak tíz fejezete. Nagy örömmel vevém e' fordítást 's be is mutatám némi ösmertetéssel *) az Akadémiának, mert az lévén az első, általunk is megérthető osztják szöveg, sok felvilágosítással kecsgetet vala. Fordítója *Vologodszki* pápa, kinek, úgy tudtuk, orosz-osztják szótára is megvan a' Sz. Pétervári Tud. Akadémiánál. **) Ennek lehető hiteles másoltatását a' mi Akadémiánk számára Schiefner és Wiedemann valának szívesek eszközölni; Wiedemann pedig német fordítását is közlé velem, a' mellyet magának készített volt.

Vologodszki az orosz-osztják szótárához, a' melly 1840-ben készült, a' káténak némi fordítását is csatolá; ez tehát meg a' Máténak 10 első fejezete az osztják nyelvü szöveg, a' mellyet értelmezni lehet, hogy rajta a' nyelv alkotását 's miképi mozgását meg láthassuk, mit se a' szójegyzékek, se a' szótárak nem mutatnak

*) Lásd: Nyelvtudományi Közlemények 1869-ben megjelent VII. kötetének 403—419. lapjait. »*Osztják Evangelium 's az éjszaki osztják nyelv.*«

**) Azt Vologodszki maga 1842-ben küldte be az Akadémiának. Lásd: Castrén osztják nyelvtanának Schiefner által eszközölt második kiadását a' XII. lapon. V. ö. a' következőjegyzetet is.

meg, hacsak igen bő és sok mondatot nem közölnek. Ez okbul a' Castrén nyelvtana és szótára sem felel meg annak a' váagnak, a' melly nemcsak a' szókkal 's ezeknek képzéseivel és ragozásaival, hanem magával a' nyelvvel is meg szeretne ismerkedni, mert Castrén két rövid mondásnál többet alig közöl.

Vologodszki híret Reguly is vette vala, *) sőt miatta és a' vogul származásu Satigin tanár miatt utazék Tobolszkba, de nem talál ott Vologodszkit, 's azt hallván felöle, hogy nem jól tudna osztjákul, a' tobolszki püspök ajánlását sem fogadá el, a' ki Vologodszkit fel akarta szólítani, hogy másoltassa le számára a' szótárát; mert Reguly azt hiszi vala, hogy rossz munkának bírása inkább káros mint hasznos. Ebben csalatkozáék derék hazánkfia, mert minden szótár jó, a' melly a' szók értelmét megmondja; azután mi látjuk most, hogy Vologodszki eléggé jól tudta a' nyelvet.

A' források tehát, a' mellyekbül az osztják nyelv ismeretét meríthetem : a' Vologodszki fordításai és szótára (1840. körül); Regulynek nagy osztják-szöveg gyűjteménye meg néhány szó és grammatikai jegyzetei (184¹/₂-bül); 's Castrén osztják nyelvtana (1849-bül), mellyet Schiefner némi bővítéssel 1858-ban másodsor adott ki. Castrén nem ad szöveget, Reguly nem ad szó-magyarázatokat, Vologodszki ad szöveget (bár nem eredetit) és szótárt. Reguly gyűjteménye sűrűen teleírt 116 félfvet teszen; mind ének, a' mit az egyes címek jelentenek, a' mellyek többnyire vogul nyelvűek, néhol osztják fordítással megmagyarázva. E' gyűjtemény a' legbecsesebb, 's úgy látszik, az egyetlen afféle osztják nyelvemlék. Fájdalom, azt egészen megfejtteni nem egyhamar fog sikerülni.

E' három forráson kívül van ugyan még az Ahlqvist gyűjtése, a' ki 1858. őszen és telén járta be az osztjákokat mind Bezerovban mind Obdorszkban, 's a' ki az Ob jegén térvén vissza, a' Kondinszki monostor fejtül egy kéziratbeli orosz-osztják szótárt nyert ajándékba; **) de mind ez Ahlqvist sajátja, ehhez tehát nem lehet férnem.

*) »Tobolszkba leginkább két férü híre vonzotta volt, egyike Vologodszki, a' ki az Obi vize mellékein sok évig papi hivatalban élvén, az osztjákok nyelvvel húzamosabb ideig foglalkozott, 's néhány évvel ezelőtt a' Sz. Pétervári Akadémiának osztják szótárt küldvén be, Sjögrén előtt úgy nyilatkozott vala, hogy osztják nyelvtan készítésében is fáradozik.« Vogul föld és nép. 56. lapján.

**) Muistelmia Matkoilta Venäjällä vuosina 1854—1858. Kirjoittanut Aug. Ahlqvist, Helsingissä, 1859. 249. lapján.

3) Az osztják nép területe.

Az első és régibb tudósítások többnyire a' *Kondai* osztjákat emlegetik; a' Fischer szógyűjteménye is ezek nyelvéből való, 's nevezetéből azt lehet gyanítani, hogy általánosabb, szélesebb vala a' *Kondai osztják* név. *) Azomban Fischer a' sziberiai történelmében az osztjásokat tartózkodási helyeikről nevezvén meg, Irtisi, Obi, Kaszimi, Szoszvai (Ostiaken an der Obischen Soswa), Narimi, Ketí, Jeniszeji, Kemi osztjásokról beszél. Ebben tévedés is lehet, legalább a' szoszvai osztjásokra nézve, mert három folyó viseli ezt a' nevet, 's ha az éjszakit, vagy nagy Szoszvát értjük rajta, mely Berezoznál egyesül az Obbal, annak mellékein vogulok laknak. Sok helyütt talán bajos is határt von a' vogulok és osztjások között, minthogy ezek amazokat keletről és éjszakeről bekerítik. — A' jeneszeji és kemi osztjások külön megvannak nevezve, pedig Castrén szerint a' tatárok *Kem*-nek híjják a' Jeniszejt; a' kemi és jeneszeji tehát egy volna.

Az osztjások és vogulok területeit semmi természetes határ nem választja el egymástul, azért egynek is tartható az osztják és vogul föld. Ennek mivoltát az *Ural*-hegység és a' hatalmas *Ob* vagy *Obi* határozzák meg.

Az *Ural*-hegységre se a' vogul se az osztják nyelvben nem találok nevet, mely t. i. az egészet jelentené; az egyes csúcsok, völgyek stb. természetesen saját nevűek. Már Herberstein tudja, hogy az Uralt »cingulum mundi«, világ övének nevezik; Müller (der ungrische Volkstamm I. 18.) meg azt mondja, hogy az *Ural* név, mely a' tatár nyelvben övet jelentene, a' dsingiszkáni kor által és utána lett ismeretessé. Az oroszok *kammenoj-pojas* (kőszikla öv), vagy *zemnoj-pojas*-nak (föld öv) nevezik, tehát lefordították a' tatár szót. A' vogul hit-rege, a' *Teremtés mondája*, megadja nekünk annak a' nevezetnek az okát. Az *Elmpi* (a' vogul hitbeli demurgos) a' fő isten, *Numi Tarom*, meghagyása szerint előteremtette a' földet, azaz felbuktatta a' vízből, de az egyre forog vala. Hogy

*) Schlöznernél ez így áll: Kondisches Wörterregister, bei den Kondischen Ostjaken am Irtisch. Körülbelül olyan, mintha valaki a' tiszai magyarokról beszélné, a' kik a' Dunánál laknak. Regulynél is: *handi jah* osztják, *ma handi jah* én osztják vagyok.

mint tehesse állandóvá, erre tanácsot kérvén Numi Taromtul, ez így oktató: »A' magam birta ezüst gombu övemet vedd el, 's lemenvén rakd az egész föld körül.« Az Elmpi úgy tön, megkerülvén a' földet, azon körülhúzá az ezüst gombu övet, 's íme a' föld veszteg maradt. — Az Ural-hegység, a' kiálló csúcsaival, nagy gombu övhöz hasonlít.

Az osztják nyelv *keu-*, *kevi-*nek nevezi a' követ és általában a' hegyet; *keu* vagy *kevi* tehát az Ural is. 'S minthogy nyugat felé húzódik el a' hegység, azért a' nyugatot is *keu-* vagy *kevi-*nek nevezik; Reguly szerint tehát *keu vuat* hegyi szél, annyi mint: nyugati szél; Vologodszki szerint meg *kevi pelak* hegyi fél, hegyi oldal, hegyi tájék annyi mint: nyugati tájék.

A' Reguly és Köppen térképein most az osztjákoknak határosai: éjszak és kelet felől a' szamojédek, nyugat felől a' szamojédek, szirjének és vogulok; délfelől a' vogulok és tobolszki oroszok; kelet felől a' szamojédektől fogva a' déli határokig török vagy tatár nyelvű népek. A' vogulokon kívül, a' kikkel úgyszólván egy nemzetet tesznek, az osztjákok előtt legnevezetesebbek a' *szamojédek* és *szirjének*. Az elsők, úgy látszik, nagy tekintélyűek, legalább nevök azt sejteti velünk. Az osztjákok *jor*, *or-*nak híjják, de *jor*, *or* erő is. Nem tudom ugyan, egy-e a' két szó, vagy csak hasonló hangu de különböző eredetű: de Reguly is, a' mint emlékezem, büszkének találta a' szamojédet. Az osztják *orjas*, *orkas* gögöt jelent; *orjasta* és *orkasta* gögös lenni, büszkélkedni; Vologodszki a' farizeusokat *orkasta jah-*nak = gögös népnek, fordítja. Én régolta gyanítom, hogy a' magyar *órjás-*nak egy eredete van talán az *or*, *jor-*ral.

Jor-jah vagy *or-jah* tehát a' szamojéd nép, még pedig *keu or-jah* hegyi szamojéd, a' legéjszakiabb Uralban lakó, és *nim or-jah* alföldi szamojéd, a' tengerpart felé lakó, mit legitt az Ob folyó leírásánál jobban megértünk.

A szirjänekrül is alább lesz említés.

Az osztják területnek legnagyobb folyója az *Ob* vagy *Obi*, melly leghalásabb folyó is.

Osztják és vogul nyelven *Asz* (atya). Jelentőségét tudja és tiszteli a' nép, mert az osztják énekek *jemüng as-*nak, azaz szent atyának, továbbá *lantüng as-*nak, *kulüng as-*nak, azaz, tápláló atyávak, halas atyának nevezik. Ha a' régibb tudósítások helyesek, a'

mellyeket Fischernél találunk, 's a' mellyek szerint a' Jeniszzejnél és Ketnél is osztjások laktak: ezek akkor az Obnak felső vidékein is, szinte az Altáji hegyekig, terjedtek volna. Most, Castrén szerint, a' Szurgut városon felül a' *Vach* folyóig érnek csak; a' nevezett Szurguton kívül lefelé még Berezov és Obdorszk városok vagy helységek vannak az obi osztjások területén.

Minthogy az Ob délfelől halad éjszak felé a' Jegestengerbe, az osztják nyelven az al föld *nim mû*, al szél *nim vot*, al tenger *nim saris* az éjszaki földet, éjszaki szelet, éjszaki tengert jelenti; Sziberia is alföld, *nim mû*, t. i. az Uralhoz képest, a' mellynek keleti folyóji az Obba és Irtisbe folynak; viszontag a' fel szél *num vot*, fel föld *num mû* a' déli szél, déli föld. Ha tehát különbséget tesznek a' *keu or-jah* (hegyi szamojéd) és *nim or-jah* (alföldi szamojéd) közt, az utóbbi azért neveztetik úgy, mert éjszak felé a' Jegestenger partján lakik. — A' második folyó:

az *Irtis*, mellynek forrásai szintén az Altajiban vannak, közel az Ob forrásaihoz, 's a' melly az Om, Isim, Tobol, Tavda, Konda nagy folyókat felvevén 's nagy folyamra növekedvén Szamarován alul az Obbal egyesül. Osztják neve, Castrén szerint, *Tangat*, Vologodszki szerint *Longa*. E' névrül alább többet. Az Om, Isim, Tobol, Tavda mellékein nem lakván osztjások, ezeknek harmadik folyója tehát:

a' *Konda*, osztjákul *Chandî*. Ez az Ob és Irtis folyókhoz képest kicsi, de a' tudósítások gyakran említik, mert legtöbbet a' *Kondai osztjások*ról beszélnek. A' folyó az Uralban veszi eredetét 's dél-keletnek tartván, déli hajlásával éjszak-keletnek fordul, 's Szamarován felül az Irtisbe szakad. Villa-félét képez tehát a' folyó, a' mellynek nyugati 's délfelé nyúló ága a' *Tap-ja*, *Jag-va* 's több apró folyót felszedvén a' vogulok földjét, keleti 's éjszak felé nyúló ága pedig az osztjások földjét hasítja. Ezért vannak *Kondai vogulok* és *Kondai osztjások*. A' *Kondai vogulok* nyelvét a' Máté és Márk evangeliumok fordításából ismerttettem meg, a' mellyet Popov készített.*) A' *Kondai osztjások* nyelvéről az említett Fischer-féle szójegyzéknél külömb tudomásom nincs; Castrén sem említ belőle valami eltérőt. Ha tehát abban a' régi »*Kondai osztják*« szógyűjteményben bízni lehet, az inkább az obi, mintsem az irtisi

*) *Nyelvtudományi Közlemények* IX. és X. kötetében.

osztjához tartoznék, ámbár Fischer egynek tartja az Irtisivel. — Negyedik folyó:

a' *keleti* vagy *kis Szoszva*. Három Szoszva van, a' *déli* és *éjszaki*, mellyek a' derék Uralban keletkeznek, 's a' *keleti*, melly annak egy keletiebb hátában származik. A' két első egészen a' vogulok földjén van; a' harmadik viszontag egészen osztják folyó. — A' *déli Szoszva* és a' *Loszva* egyesüléséből lesz a' *Tavda*, melly azután a' *Pelim* folyót is magába vevén a' *Tobolba* szakad. Az *éjszaki* vagy a' *nagy Szoszva* délfelől éjszak-keletfelé egy S alaku menetben folyván, Berezov mellett szakad az Obba, miután magába vette a' délfelől érkező *kis Szoszvát*, mellyet *osztják Szoszvá*-nak is nevezhetnénk. A' hol a' *nagy Szoszva* az Obba szakad, ott a' vogul földnek legnagyobb szélessége éri az osztják földet, azért lehet *berezovi vogulokrul* és *berezovi osztjákokrul* beszélni.

A' *Szoszva* név se nem vogul, se nem osztják, hanem szirjän; vogul neve *Tajt* (*Taut*), *Täjt*. Már a' »Vogul föld és nép« czimü munkámban közlöttem azt az észrevételt, hogy a' vogul felfogás szerint a' nagy folyó mintegy anya-folyó, vagy öreg folyó, 's a' kisebb folyók, a' mellyek abba mennek, annak *újjai*, mint a' magyar felfogás szerint is a' ruhának *ujja*, az asztalnak, szekrénynek *fijsa* vagy *fiókja* van. A' vogul-osztják földnek az *Ob* igazán anya-folyója, öreg folyója; ennek minden más folyó, melly beléje foly, egy-egy *újja*. 'S azt jelenti a' *tajt*, *täjt*, *taut* szó, a' mellyhez a' vogul nyelv a' *ja* = folyót, teszi hozzá, így: *tajt-ja* = újjbéli folyó. Akkor nem tudom vala, hogy a' *sos-va* ugyanezt jelenti, mert *sos* a' permi nyelvben is *újj*, a' permi nyelv szinte azonos a' szirjännel, ebben is *sos* lehet az *újj*, valamint az a' votjákban is *sajes*, *sajas*. A' permi és szirjän nyelvek mintegy két nyelvjárás, mellyet egy szóval szirjännek nevezhetünk; a' vogulok, osztjások is *särän*, *sarän*, *sareng*, *suran*-nak nevezik. A' szirjän és permi nyelvjárásban a' folyó *va* (vogulul *ja*, osztjákul *jagan*, *j-aan*); *sos-va* tehát ugyanaz, mi vogulul *tajt*-, *täjt-ja*, azaz, újjbéli fo. 4.

De mi a' Szoszvá-nak osztják neve? Vologodszki szerint *Levi*, Reguly szerint *Leu*, (mint *evi* leány, *kevi* kő, is Reguly szövegeiben *eu*, *keu*). A' Szoszva tehát osztjákul *Levi-jagan*, vagy *Leu-jagan*. A' *jagan*, mint tudjuk, az, mi a' vogul *ja*, a' szirjän-permi *va*: mi tehát a' *levi*, *leu*? Ez is újjat, manica-t, jelent, 's úgy viszonylik a' *luj*, digitus-hoz, mint a' vogul *tajt*, *taut*, *täjt* a' *tule*-hoz, mi

»digitus.« A' Reguly szövegei szerint a' *leu lu* is, azért *leving, leung* = *lung* is, azaz újjas, a' minek újja van, vagy ilyen újjhoz tartozik, tehát *lung vuas* = ujj-város, újjon levő város, mint mondjuk: Tiszán, Dunán levő.

Még a' nagy Irtis is az Obnak újja, 's már régen gyanitom, hogy a' *tangat*, a' mint azt az irtisi osztjások nevezik, nem egyéb a' vogul *tajt-nál*. Vologodszki szerint az éjszakiabb osztjások *Longa-jagan*-nak nevezik. Lesz nem sokára alkalmunk igen számos példából látnunk, hogy az éjszaki osztják gyakran a' déli osztjáknak *t-jét l-lé* változtatja, mind az elő-, mind a' bel-, mind az utóhangokban. A' *tangat* ennél fogva szabályosan *langal, longal* volna az éjszaki osztjában: ámde itt csak *longa* van, utóhangbeli *t* vagy *l* nélkül. De a' *levi, leu, lu* is szakasztott ilyen viszonyban van a' vogul *tüjt, tajt, taut*-hoz, a' mit meg lehet jegyeznünk. Azt hiszem, nem csalatkozom, ha a' *tangat, longa* szót úgy magyarázom, hogy ujjat, manica-t, jelent. A' vogul és osztják nép tehát az Ob folyót öregnek, 's az abba menő folyókat újjainak nézi. Egyébiránt az *As* szó, mi a' folyónak vogul és osztják neve, valóban is atyát, öreget jelent; lehet, hogy az *Ob* vagy *Obi* szó is csak némi fordítása neki.

Most jutatom eszibe az olvasónak, hogy a' szirjének az Ural-elvnek kereskedői voltak, a' kik által az oroszok is odajutottak. Azért lettek a' szirjén nevek, a' mellyeket a' vogulok földjén is találunk, ismeretesek az oroszoknál és az európai tudományban. A' szirjén befolyásnak az ugor népek nyelveiben is sok nyoma van, úgy mond Ahlqvist; *) így a' *saran* (szirjén) szó ugyanazt jelenti az osztják nyelvben, mit a' *saksa* (német) szó a' finnben, p. o. a' kis hajót *szirjén csónak*-nak, a' főtt szurkot *szirjén szurok*-nak stb. nevezik. Regulynél is találom, hogy *lop, lup* evező lapát, de *sarang lup* azaz szirjén lapát, a' kormány. Annál inkább az *szirjén*, mi onnan kerül az osztjásokhoz, mint p. o. a' lazacz, mellyet *szirjén halnak* (*saran hul, chul*) neveznek, mert az nem találtatik az Obban és újjaiban, (az Obnak feneke nagyon iszapos, mit a' lazacz nem szeret, azért nem költözik abba, hanem az Uralon inneni folyókból vitetik oda).

*) Muistelmia stb. 259. lapján.

Az osztják népet most is a' folyókrul nevezik, a' mellyek mellékein lakik. Van tehát

a) *As-jah*, azaz Obi nép, mert a' *jah* szó népet jelent; az *asjah* szóból lett az *osztják*. Az Obi nép természet szerint vagy fel Obi nép = *num Asjah*, a' Szurgut város környékein, az a' déli osztják nép; vagy al Obi nép = *avas Asjah*, *nim Asjah* (mert mind *avas*, mind *nim* = al), a' Berezov és Obdorszk környékein. A' *Szurgut* városnak nem tudom, van-e osztják neve; a' Berezov helyén az orosz hódítás előtt is városféle vala, mellynek osztják neve *Sugmut vaš*, úgymond Fischer, *) ma is úgy nevezik, hogy *Sungit* vagy *Sümet vaš*, vogulul pedig *Kal-uos*. Mind az osztják, mind a' vogul név *nyírvárost* jelent, 's azt teszi az orosz *Berezov* is (bereza, бе́реза, nyír, бе́резов nyíres). *Obdorszk* megint szirjän név, Ob-dor = Ob-mellett, az *sk* orosz végzet; annak osztják neve *Pulnga-vaš* azaz: a' Pulingon (való) város. E' név azt mondja nekünk, hogy az osztják város nem közvetlenül az Ob mellett, hanem a' *Pul'* folyó mellett volt, a' hol az Obba folyik. Az osztják éneken *Puling aut*-nak neveztetik, mint alább megtudjuk. Továbbá van

b) *Tangat-jah*, vagy *Longa-jah* azaz Irtisi nép Tobolszkon alul, tehát Tobolszktul éjszakfelé. Ennek a' nyelve a' Castrén előadásának alapja; az és a' szurguti osztják teszik a' déli osztjákot.

c) *Handa (chandi-) jah* azaz Kondai nép, a' Konda keleti vagy osztják ágának mellékein. Az ottani osztjákok *handa-kujetnek*, azaz, Kondai embereknek híjják magokat. Meg van már mondva, hogy a' régibb tudósítások leginkább a' Kondai osztjákokat emlegetik.

d) *Levi, Leu-jah*, azaz Szoszvai nép. Minthogy három Szoszva van, mellyik Szoszvának a' népe osztják? A' déli Szoszva, melly a' Loszvával egyesülten a' Tavdát képezi, egészen vogul folyó, annál tehát vogulok laknak, 's ezekről soha nem volt kétség, miolta ismeretes a' vogul nép. Az éjszaki vagy a' nagy Szoszva népét, úgy látom, Reguly előtt az oroszok osztjáknak tartották volt, melly tévedésbe annál könnyebben eshettek, mert az osztják és vogul nyelvek nagyon közel állván egymáshoz, a' nem értő előtt csak egynek látszanak; továbbá, mert a' Szoszvai mellékek voguljait az éjszakiabb osztjákoktól semmi természetés határ nem választja

*) Siberische Geschichten. 263. lapját.

el. De mi most határozottan tudván, hogy a' nagy Szoszva legalább odáig, a' hol a' kis, vagy keleti Szoszva egyesül vele, csak vogulokat táplál, a' Szoszvai osztják néven tehát a' keleti Szoszvának lakosait, 's a' Berezov környékbelieket értjük.

Az osztják nép számát Köppen 1838-ban 18,800-ra tevė. Újabb népszámlálást, vagy becslést nem ismerek.

4) Az osztják nép jelen állapota.

Nem akarom mind azt egybeszerkeszteni, a' mit az osztjásokról Pallas, Castrén, Ahlqvist előadtak, hanem némelly fővonással annyit kifejezni, a' miből némi képét alakíthatjuk magunknak az osztják nép állapotjának. E' végett is össze kell fűzni a' múltat és a' jelent.

Nagy Iván ural-elvi hódításai, úgy látszik, feledékenységbe jutottak, vagy inkább nem voltak egyéb rabló hadjáratoknál; mert *Jermak* 1578-ban újra kezdé hódítgatni Szibériát, véget vetvén a' szibir khánságnak, 's kipusztítván a' vogulokat és osztjásokat. E' hódítással járó éhségek és betegségek nagyon ártottak, különösen a' *himlő*, mely 1631-ben mutatkozék először a' vogulok és osztjások közt, 's majdnem az élők felét elragadta. *) — Moszkvában 1599-ben, a' *Jermak* hódítása befejeztével, az orosz birodalom egyetemes térképét rajzolák, a' melyet czári meghagyásbul 1626-ban és 1680-ban le-lemásoltak. Ezen térkép az alsó Ob mellett az Irtis beszakadásáig 18 helységet, az Ob feletti Irtis mellett 10-et számlál elő, a' mellyek legnagyobb részét *városnak*, *kerített helységnek* (*gorod*) nevezi. **) Hol vannak ezek ma? Reguly térképén csak egy-két osztják helység mellett áll az orosz *gorod* szó.

Az osztják énekekben a' város *vuas*, *us* (Vologodszkinál *vaš*, *voš*), de *aut* is, úgyhogy az *aut* a' megfelelő sorban *vuas* helyett áll, tehát bizonyosan egy jelentésű emezzel, p. o.

šoper nohlä *vuas* ti amesleu,

šaper nohlä *aut* ti amesleu

(= a' šoper magosságon várost lakunk most). Az *aut* hegyet is jelent; azt lehet hát gondolnunk, hogy a' *vuas*, *us*, *vaš* is emelkedő

*) Fischer, *Sibirische Geschichte*. 439. 440. lapon.

**) Lehrberg, Über die geographische Lage und Geschichte des Jugrischen Landes. Lásd: Untersuchungen zur Erläuterung der ältern Geschichte Russlands. St. Petersburg, 1816.

helyen való várost teszen, a' mire különben, t. i. magasságok megszállására, a' vogul és osztják lapos földeken a' folyók áradásai kényszerítették a' lakosokat.

Amott a' 9. lapon láttuk, hogy az osztják *keu* nemcsak követ, hanem hegyet is jelent (mint magyarban is *kő* hegyet teszen, p. o. *Ajnács-kő*, *Bodó-kő*, *Kő-alja* helységnevekben; másnyelvben is, p. o. németben *Stein* = hegy, mint *Königstein* stb.): vajjon hát az *aut*, hegy, *kő* is egyszersmind? Úgy van; 's most világossá lesz a' vogul *ahtes*, *ahtas*, *ahtos* *kő*. A' szó-tő *aht*, mi azonos az *aut*-tel; a' gutturalis *h* magánhangzóvá, *u*-vá lesz; az *s* pedig képző, melly nemcsak igetőkhez járul, mint *kal*, *hal*-hoz, miből lesz *kales*, *kalas*, *koles*, *hales* = halandó, hanem névi tőkhöz is, p. o. *vat*, *vuat* szél-hez, miből *votas*, Regulynél *vuadas* szélvész. Így *aut*, *aht* *kő*, hegy, de *ahtes*, *ahtas*, *ahtos* is *kő* és hegy. — Úgy látszik, a' *keu*, *ahtes* szókon inkább gömbölyü alaku követ, vagy kősziklát ért a' nyelv, mert mind az osztják *keu*, mind a' vogul *ahtes* vesét és herét is jelentenek.

'S ez az *aut*, *aht* szó végre azonos a' magyar *hegy* szóval, melly utóhangbeli *t* nélkül van, mint az más szókrul is leesett, p. o. a' vogul *jaut*, *jajt* magyarban *új* (*íj*); a' finn *yht*, vogulban *akv*, *üuk*, magyarban *egy* (*eggy*); sőt a' vogul nyelvben magában is van *aht* és *ah*, *áh* *kő*, hegy. *Aht*, *aut* tehát igazán = hegy.

Annál inkább lehet az *aut* szó rokon avval a' magyar *egy* szóval is, a' melly a' régi *Egy-kő*-ben (most *Hegy-kő* = Heiligenstein, Sopronmegyében), továbbá az *egy-ház* szóban van meg.

A' *falv* az osztják nyelvben *pugol*, *pôgol*, a' vogulban *paul*. Falu, paul, pugol, pôgol szók is egy eredetűek 's a' *pugol*, *pôgol*-bul fejthetők meg, a' melly gombot jelentvén, hasonlóképen kisebb kiemelkedő helyiséget teszen. A' mit tehát nem is gyaníthatott az ember, ím a' vogul-osztják-magyar város és falu jelentései közt is találkozás volna.

Az osztjákok, úgymond Castrén, *) sok nemzetségre oszlanak, mindegyike magában egy nagy háznépet vagy kis államot képezvén. A' keresztyénné lett osztjakságnál megszűnt már e' szerkezet, mert az orosz hatóságok és törvények alatt él, de az obdorszki

*) Castrén, Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker; St. Petersburg, 1857. A' 107—128. lapjain.

osztjákoknál tart még a' régi pogány rend. A' nemzetség néha száz, sőt ezer lelket is számlál, a' kik egymást rokonoknak tekintik. Ezt a' nemzetségi viszonyt *rag*, *rah* szóval fejezi ki a' nyelv, innen az ige *rahta* azt jelenti: érni, illeni, közellenni, jólenni; azután rokon lenni. A' voguloknál is megszűnt már a' nemzetségi szerkezet, de a' *rag*-nak megfelelő *rau* ugyanazt teszi ott; *raunu* közelebb, többesben *raunut* egy nemzetségbeliek, osztjákul *rahtet*. A' régi időben a' *raunut*, *rahtet* között tilos volt a' házasság, az egyik nemzetség férfiai tehát a' másik nemzetség leányait vették vagy rabolták. Ez talán még most is divatozik az osztjákoknál, mert Vologodszi a' Máté 5, 27. versét így fordítja: *Nen hulseta, muj jastim us jis jaha*: »*rahta ne pa ho ne mola evi panna al jurtija*« (hallottátok, mi mondva volt a' régieknek: *rokon* nővel és férjes nővel vagy leánnyal ne paráználkodjál). Itt a' *rahta ne* tulajdonképen: egy nemzetségbeli nő. Az orosz eredetiben csak annyi áll: ne preľubodejstvuj = ne paráználkodjál. A' Kondai vogul fordító is csak így mondja: *mot ne jot ul hajerlen* más nővel ne hamiskodjál.

A' nemzetség feje az öreg; több nemzetség megint egy fejedelem alatt áll, a' kinek méltóságát II. Katalin czárnő elismerte. Van több ilyen fejedelem. Ezek fentartják a' rendet a' nemzetségek közt, 's itélnek azokban az ügyekben, a' mellyek az öregektől hozzájuk kerülnek; de a' halálbüntetést csak az orosz hatóság mondja ki. Az osztják nyelvben *uort*, *urt*, vogulban *ater*, szószerint *ur*-at jelent. Nem bírtam még kihozni, vajjon ez az *uort* vagy *urt* = *úr* csak fejedelem-e, vagy nemzetségi öreg is? Az *uort*, *urt*-nak vagyis *ater*-nek ezt a' nevezetét is: *num ho* = fő ember, vogulul: *äli-kum* találom. Mind a' nemzetségek öregei, mind a' fejedelmek méltósága örökös. A' nemzetségek összetartanak, 's ha költöznek, az öreg vagy a' fejedelem vezérli. E' nomád nemzetségek mind Obdorszokban, télelő, vagy deczember hó vége felé találkoznak a' vásárban. Hivatalbul tartoznak a' fejedelmek és öregek jelen lenni, 's a' törzs vagy nemzetségek adaját beszedni és általszolgáltatni. (Minden férfiszemélytül két szürke rókabőr jár). Láttuk, hogy Reguly ilyen alkalommal gyűjté össze az osztják énekeket. — Ahlqvist két osztják fejedelemmel találkozék, egyikkel a' *Szinja* mellékén, másikkal Obdorszokban. Ennek neve *Tajšin*, kinek méltóságát Miklós czár is megerősítette volt, 's a' ki 1854-ben meglátogatá a' czárt Sz. Pétervárárt, azért nagy tekintélyü vala még az

orosz hatóságok előtt is. Egyébiránt gazdag ember is, (10,000 rénnek a' gazdája), mi, úgymond Ahlqvist, az ottani viszonyok közt 40,000 ezüst rubellel felér. *)

Az osztják énekekből megtudjuk, hogy a' nemzetséget *jah-nak*, azaz népnek, nevezik; 's egy-egy *jah-nak* volt egy *vuas*-a vagy *aut*-ja. Némelly *aut* azomban több *vuas*-bul is állott; azaz némelly fejedelem alá több nemzetség tartozott, mint Castrén is tudósít. Így például megjegyzi Reguly, hogy a' *Nading jah* igen hatalmas volt, 8000 emberből álló — bizonyosan nagyítás, mellyet azomban a' multnak hire teremt. — Ennek városa a' *Nat* kis folyó torkolatján, közel a' mai Obdorszkhoz volt. De fővárosa *Puling aut*, a' mellynek neve a' *Pul* folyórul való, a' mai *Pulnga vas* = Obdorszk. 'S itt úgy látszik, hogy az *aut* szélesebb jelentésű a' *vuas*-nál, mert a' *Puling aut* alá tartozott a' *Pul* folyóbeli város, vogulul: *Pul ja keurt*, a' *Nat* város, és a' *Lung aut*, melly nem lehet a' keleti vagy az osztják Szoszvának városa, mert e' Szoszva vagy *Leu* Berezovnál, tehát Obdorszktul igen messze, szakad az Obba, hanem más közelebb folyóé, a' melly hasonlóképen az Obba merül. A' *Lung aut*-rul megvan jegyezve, hogy külön népe és külön éneke volt. Sőt az énekek czímjeiből kitetszik, hogy minden nemzetségnek vagy *jah-nak* volt saját *aut*-ja vagy *vuas*-ja meg saját éneke, *ar*-ja, vogulul: *eri*-jä. Mert íme van:

Nating ar, a' *Nat* város, vagy nép éneke. Az ének a' *nim sariš*-nál = alsó vagy Jeges tengernél való három városrul szól: *kolom vuas ti mulmeu*, *kolom vas ti amesmeu*, három város a' kerületünk, három város az ülésünk stb. Továbbá van:

Puling aut eri (a' *Pul* város éneke),

Lung aut nál eri (a' *Lu* város fokának éneke),

Jeli us eri (a' *Jeli* város éneke),

Sames vas ar (a' *Sames* város éneke).

Ez utolsónak ilyen czíme is van: *As jah ater eri* az *Obi* nép fejedelemének éneke.

E' czímek tiszta vogulok, az utolsót kivéve, de a' mellynek magyarázata: *As jah ater eri* szinte vogul, mert osztjákul így volna: *As jah uort ar*. Ez is a' két nyelvnek és népnek egymáshoz való

*) Ahlqvist, Muistelmia etc. a' 242. lapon.

nagy közelségét és rokonságát mutatja, mi egyébiránt sokbul és folyvást kitetszik.

Egyes fejedelmekről, sőt asszonyokról is vannak énekek, p. o. *urt enmem arl*, vogulul: *ater jänimem eriü*, azaz a' fejedelem nevelésének éneke; *uort ar*, vogulul: *ater eri* = fejedelem éneke, a' mellynél e' különös magyarázat van: *Saríu uort lu arl* azaz: az arany fejedelemnek ő éneke. A' két ének czíme azért is nevezetes, hogy a' harmadik személyü birtokos rag ki van téve a' biró névszó után; így *urt enmem arl*, vagy éppen *uort lu arl* a' fejedelem nevelése éneke, a' fejedelem **ő** éneke, mi szokatlan, 's eddigelé, tudtomra, első mutakozó eset. A' vogul magyarázat ezt is utánozza, így: *ater jänimem eriü*.*)

A' *Saper naj ankem ar* a' Saper fejedelem asszonyom éneke, így van magyarázva vogulul: *Angve Pulíng aut ne ols*. Az *anki*, *angve* asszony, itt mintegy tulajdonnév áll, 's errül mondatik, hogy Pulvárosi nő volt. De mi ebbül látjuk, hogy az osztjákoknál úgy, mint a' voguloknál, híres nők is, tehát, mint a' vogul rege mondja, nemcsak *eri kumet*, *majt kumet* = ének emberei, monda emberei, hanem *eri net*, *majt net* = ének nejjei, monda nejjei, is valának.

Egy éneknek vogul czíme így szól: *Munkes kant Tarom eri* a' Munkesz hadistenének éneke. A' *Munkes uos* = Munkesz város, a' vogulok földjén van, 's az általam közlött vogul énekek közt ott van egy *Munkes eri*, Munkesz ének, is, de az medvérül szól, tehát medve-ének. Az osztják ének nem ilyen tartalmu.

Más énekek nem emberek, nem városok, hanem természeti tárgyakra szól, mint

---

*) Már itt érdekes tudnunk, hogy az *uort*, *urt* (fejedelem) megfelel a' magyar *úr*-nak, a' finn *uros* vagy *uroh*-nak. Az osztják szónak utóhangbeli t-je a' finnben *s* vagy *h*, melly hangváltozás gyakori; a' magyarban pedig el is vész, mi hasonlóképen gyakran történik, mint láttuk az *aut* = hegnél stb. Még az is nevezetes, hogy az osztjákban *uort* úr, fejedelem, és *ort* szolga; a' finnben *uros*, *uroh* úr, hős, és *orja* szolga (esztben *ori*); a' magyarban *úr* és a' régi *ör* szolga. Hogy *urat*, nem *úrt* vagy *uort* mondunk, az talán az utóhangbeli t-nek a' nyoma. — Továbbá azt is meg lehet itt jegyezni, hogy a' vogul *ater* fejedelem, nem az, mi az osztják *uort*, *urt*, hanem azonos az osztják *eter*, *eder*-rel. Az *ater*, *eter*, *eder* szó derültet, fényest jelent, 's mint ilyen, urat is. A' *naj* szó ugyan azt teszi, 's egyszersmind fejedelmet, így a' *saper naj anki* = a' Saper fejedelem asszony. Ha nem csalatkozom, az *ater* inkább férfiakról, a' *naj* meg inkább asszonyokról mondatik.

As pogol ar az Ob dombjának éneke ;

Tajt kvätl eri, ismét vogul czím, eme' osztják megfajtással: *Leu kudob ar*; mind kettő azt jelenti: a' Szoszva-közép-ének. Ez homályos, mert nem tudom, a' *kvätl*, *kudob* = közép, az énekhez tartozik-e, miszerint az a' Szoszvának vagy Leu-nek középső éneke volna, vagy a' Leu-höz-e, miszerint a' középső Szoszvának vagy Szoszva-köznek volna éneke. A' *Leu-rül* is mondja az ének, hogy *lanting Leu*, *kuling Leu* = táplálékos Szoszva, halas Szoszva.

A' *Šaper naj anki* = a' Saper fejedelem-asszony nevezetéhez következő tudósítást adhatom: Az osztják *jah* = nép, szó a' vogulban *mam*, *mäm*; már a' *Puling aut jah*, vagy *Puling aut mäm-rül* azt a' megjegyzést találom, hogy az *šaber mam*-nak, azaz *šaber* vagy *šaper* népnek is hivatik. Előbb már *šaper*, *šoper nogil-t* = saper magosságot láttunk. Mit jelent tulajdonképen a' *šoper*, *šaper šaber* szó, nem tudom, de előfordúl a' vogul és osztják énekekben az érezek megnevezésénél is. Ott van t. i. a' vogul *sarñ*, osztják. *sorne*, *sorña*, *sorñu* arany; a' vogul *aln*, osztják *uln* ón; a' vogul *og*, *ogi*, *vog*, *vogi*, *voh*, osztják *vah*, *voh*, *oh*, *uh*, *ogi* réz; a' vogul *kért*, *kér*, osztják *kardñ*, *kordñ* vas, de *etvah* is; a' vogul *argen*, *arñ*, *aren* réz, mi, tudtomra, nincs az osztjában. De van ebben *lolpi* ólom, Castrénnél a' déli nyelvben *tolpa*, *toppa*.

A' vogul *aln* ón, ezüstöt is teszen, 's a' vogul énekekben van: *sareng aln* szirjän ón, azaz ezüst, *kemi aln*, és *šaper aln*. Az osztják énekekben van: *kemi voh* vagy *kemi ogi*, *šaper voh* vagy *šaper ogi*. A' *sareng aln* maga magát magyarázza meg; a' *kémi aln-ra*, *kémi voh-ra* meglepő magyarázatot találok emebben: Novgorod, melyet a' tatár-járás nem bántott, a' *Jugra* vagyis *Ugor* országgal közlekedett egész Nagy Iván idejéig, az adónak egy részét a' moszkói Nagy fejedelemnek tartozván fizetni, a' ki, a' krónikák szerint, egyszer különösen a' *za-kámi* ezüstöt, azaz Káma-elvi, Kámán túli ezüstöt követelék. *Za-kámi* országot említi az 1557-ki czári parancs is, az hát a' *Káma-el-föld*, azaz Kámán-túli föld. A' vogul *kémi aln*, és osztják *kémi voh* bizonyosan az oroszok által is követelt *kámai ezüst*, azaz a' Kámán túli országbul, tehát a' nyugati Ural hegyei-bül kikerült ezüst. Már most a' *sareng aln*, *kémi aln*, *kémi voh* (szirjän ezüst, kámai ezüst) mellett a' *šaper*, *šaber aln*, *šaper voh* vagy *šaper ogi* is azt gyaníttatja, hogy volt *šaper* nevü tartomány és nép is, a' melly a' vogul és osztják földön hirre jutott. Úgy lát-

szik, az ezüst nem került elő a' voguloknál és osztjásoknál, azért az Ural nyugati vidékeiről vitetett oda. A' szirjän nyelvben megvan az *ezüs* = ezüst szó, de az nincs meg se a' vogulban, se az osztjákban. Helyette van a' vogulban *aln*, mi tulajdonképen *ón*, 's azért *sareng aln*, *kami*, *kémi aln*, *šaper aln* a' különböző helyről származott ezüst; *liling aln* kény-cső. Az osztjákban *voh*, *vog*, *oh* réz, vagy inkább ércz; az obdorszki nyelvjárásban *sel-voh*, a' berezoviban *novi voh* = fejér ércz, azaz ezüst.

A' fémek vagy érczek neveiben sok tanultság rejlik. Az eddig felhozott vogul és osztják szókból kitetszik, hogy az ugor népek a' fémek ismeretét nem kapták az oroszoktól, hanem hogy megvolt nálók, akár ők magok jutottak hozzá eredetileg, akár a' régi, szinte mondai *csúd* néptől vették azt. Így a' magyar *arany*, *ezüst*, *réz*, *vas*, *ón* mind eredeti ugor szók. Az *ólom* látszhatnék idegennek, hogy talán szláv szó, *olovo*, melly a' mi szlávjainknál *ólom*, az oroszoknál *ón*, (ezeknél *szvinecz* az ólom). Annak is tartja Ahlqvist (De Vestfinska språkens Kulturord, Helsingfors, 1871, a' 65. lapon), jóllehet ismeri az osztják *lolp* szót, melly *lola-ta*, olvadni, igébül való. 'S ebből lehet gyanítanunk, hogy az *ólom* is az *olv*-adni igének származéka. A' déli voguloknál *atveš* az ólom, a' régi szójegyzékben *athuš*; továbbá Ahlqvisttől tanuljuk, hogy a' déli vogul az ónt *kaim atveš*-nek nevezi, melly *kaim* szó bizonyosan egy a' mi *kami* szónkkal.

Ámbár a' fémek ismerete megvolt az Uralon túli népeknél, mégis a' tulajdonképi pénznek nyomát nem kell nálók keresni. Külömben is ott legrégibb időtől fogva a' becses szőrü bőrök jártak pénz gyanánk, mert Jordanisnál olvassuk: Hunuguri autem hinc noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium.« (Pag. 29). Most is az evetke (melly vogulul *lén*, *lin*, éjszaki osztjácul *langa*, *lanki*, déli osztjácul *tanga*, *tenki*) annyi, mint pénz; tehát vogulul *šüt lin*, vagy *sat lén*, osztjácul *sot langa*, *lanki* annyit teszen, mint 100 pénzt, vagyis egy rubelt.*)

*) Már 1864-ben a' *Vogul föld és nép* című munkában (25. lapján) írtam: »Az evethőr pénz gyanánt szolgált és szolgál mai nap is nemcsak az Ural népei közt, hanem egész éjszaki Ázsiában.« — Hofmann (Der nördliche Ural und das Küstengebirge Pae-choi. Untersucht und beschrieben von einer in den Jahren 1847. 1848. und 1850. durch die Kaiserlich-russische Geographische Gesellschaft ausgerüsteten Expedition. Band II. Verfasst von dem Leiter der Ural-

A' vogulok és osztjákok életmódja a' vadászat és halászat meg a' rénszarvas tartás. A' vadászatra fegyver és kutya kell. A' fegyvert az osztják *jugol-nol*-nak, azaz ij-nyil-nak, mint a' vadat *voj-hul*-nak, azaz állat-hal-nak nevezi. Tulajdonképen *voj* mindenféle vad, innen *tohling voj*, azaz tollas vad a' madár. A' *voj-hul* = vad-hal, kifejezés megmondja, mit vadásznak leginkább. A' vadászni szót *vel-ta* (*vel*, vogulul *ül* annyi mint *öl* és fog) szóval fejezik ki; a' vogul *li* = lö is; az osztják *jouttal* = lö. Ez a' szó különbözik ugyan a' *li* = *lő*-tül, de származik a' *jugol*, déli osztják *jogot*, vogul *jaut*, *jajt* azaz *ij*-től, minélfogva *joutla-ta* annyi mint *íjjazni*, *íjjalni*, mint mi a' nyílszóbul *nyilazni*, *nyilalni* igét képezzük. — A' vadászkutya *amp* eb, 's a' különböző vadra különböző kutya van, p. o. *ógos-amp* = nyuszt-eb, *vohsar-amp* róka-eb. stb.

Expedition Dr. Ernst Hofmann. St. Petersburg, 1856.) az idézett munka 34-dik lapján ezt írja: »Az erdős vidékek vadászára nézve a' legközségesebb bundás vad az evetke, a' mellynek bőre, bár legolcsóbb is, vadászatának fő nyereségét alapítja meg, 's a' mellynek bőségébül vagy szűk voltábul nyárban gazdag vagy szegény esztendőt jósol. Az evetbőr szerint, mellyet pénz gyanánt veszen és ad, határozza meg az árúk értékét. Azt nem érti, ha mondják, hogy egy pud liszt ennyi meg annyi kopekbe van, de igen is azt, hogy ennyi meg annyi evetbőrön kapható. Orosz pénzre váltva egy evetbőr 5—6 ezüst kopek.« — Ahlqvist-nál (De Vestinska spräkets Kulturord, Helsingfors 1871. a' 169-dik lapon) olvassuk: »A régi idöben leginkább az evetbőr vala a' közönséges csereeszköz vagy váltó pénz az európai és ázsiai éjszakon, 's az részint ma is. Eme' jelentésébül az evetbőrnek maradt meg nálunk (a' Viborgi tartományban) egy kamarális elnevezés, t. i. az *evet-föld* (*orava ma*), bizonyos terjedelmü föld, a' mellytül egy evetbőrt kellett adóba fizetni. 'S mert pénz gyanánt szolgált az evetbőr, azért jelent az máig is sok uralaltaji nyelvben pénzt, például a' szirjän és cseremisiz nyelvben *ur* (= finn. *orava* = evet), votják *koní*, vogul *lin*, tatár *ti'in*.« Nagy csudálkozással olvasám tehát a' Petermann Mittheilungen-je 1874-dik évi I. füzetének 37. lapján: »Die Russischen Steppen sind im Süden und Norden von Waldungen begrenzt. Im Süden giebt es Eichhörnchen, im Norden befinden sich dieselben nicht, trotzdem alle Bedingungen zu ihrer Existenz geboten sind. Als die Russische Regierung vor einiger Zeit mit dem Gedanken umging, die Steppen wieder zu bewalden, wies Carl Ernst v. Baer nach, dass hier von einer Wiederbewaldung nicht die Rede sein kömte, denn die Steppe sei schon zu Herodots Zeit Steppe gewesen. Hätte sich der Baumwuchs je über das ganze Areal erstreckt, so müssten die Eichhörnchen eben so gut im Norden wie im Süden vorkommen. Aber ein Eichhorn ist durchaus nicht angepasst — obschon seine Geschwindigkeit entschieden grösser ist, als die des Lemming — über eine ausgedehnte baumlose Ebene zu wandern, desshalb finden wir diese Thierchen nur an dem einem Bande der Wüste.« — tudniillik déli Oroszországban.

A' halászatra mindenféle háló kell. A' legközségesebb szó az osztják *holip, halep*, vogul *kułp, hulp* szószerint háló, a' *hol, kul, hul* igétül, melly merülni, azután halászni jelent. Söt a' Kondai vogulban *hulp* a' fejhálót, fejkötőt is teszi. A' hálót szevik, szövik, mert *sevi, seu, säg, sag* annyi mint szö, fon; 's a' *holip, halep, kułp, hulp-sem* ugyancsak háló-szem.

Egy másik háló-féle az osztják *uzom*, vogul *uosem*. Ez a' szó *us*, *uos* igét teszen föl, mellynek hasonhangúja *us, uos* annyi mint vesz, vész; *us-ta, uos-ingve* veszni. Meglepő tehát a' magyar *vész-háló* is. Ezenkívül még többféle háló van, mind ott a' voguloknál és osztjákoknál, mind nálunk, p. o. »nádból *vészt, vétret, varsat* vagy csik-kast készít, hálót köt.« 1863-beli Koszorú 353. lapján.

A' vadászat és halászat a' legelső, legeredetiebb életmód, 's valóban nagy jelentőségű az erre való találkozás a' magyar és az éjszaki rokon nyelvekben. A' nyájörző, marhatenyésztő élet már egy későbbi kornak életmódja, melly azután az országok külömb-ségei szerint is külömböző. Azért is a' vogul Teremtés mondája szerint az Elmpi, a' Numi Tarom utasításánál fogva arra tanítja ugyan az embereket, hogy mint és miből készítsenek ijjat, nyilat, 's mint ejthetik meg a' vadakat; továbbá arra, hogy mint és miből fonjanak hálókat, csináljanak gerebeket a' halászatra: de marhatartásra nem oktatja őket. Ez később, mintegy a' történelmi korban állá elő. Nevezetes, hogy csak a' *lóra* nézve van találkozás a' mi nyelvünkben és az ottani nyelvekben, mert a' *ló* vogulban *lu*, osztjákban *lou, lovi*. Nevezetes az is, hogy a' rénszarvasra nézve nincs találkozás a' vogul és osztják nyelvekben sem, mert abban *kunnä* és *sali*, ebben meg *kalang, kaläng*, a' déli osztjákban *vëta, uëta* a' rénszarvas. Azt kell tehát ebből következtetni, hogy a' *lovat* már abban a' korban tanulták ismerni és használni az ugor népek, mikor még közel valának egymáshoz: de hogy sokkal utóbb jutottak a' réntartásra, mikor már eltávoloztak volt egymástul, 's hogy külömböző viszonyok közt ismerkedének meg vele azok is, a' kik úgyszólván, együtt maradtak.

5) Az osztják nép hite.

Az általános népismertetéshez tartozik, hogy az osztjákok hitéről is szóljak valamit. Ez is azonos a' vogulok hitével.

a) A' vogul *tarom* és osztják *torim*, egy; csakhogy a' vogul szó a' mennyet, tehát a' rendesnél nagyobb nagyságot, mennyiséget, sőt időt is jelent, 's azonkívül az istent. E' jelentései bizonyosan megvoltak az osztják szónak is; az evangéliumi fordítás megkülönbözteti a' *torim*-ot (istent) a' *turum*-tul, mi mennyet, időjárást teszen. Alkalmasint most már az osztják nép is teszi e' külömbséget a' *torim* és *turum* közt, mi eredetileg csak egy volt a' vogul *tarom*-mal. — A' *torim* fő istenség; annak, Castrén szerint, nem volt bálványa; közvetlenül nem folyamodtak hozzá, hanem más, alsóbb istenek közbejárásával. Azért *num torim*-nak, fő *torim*-nak nevezik. Alkalmatos tehát e' szó a' keresztyén istennek kifejezésére. Van mégis több *torim*, *tarom*-név, melly vagy azt jelenti, hogy valósággal több *tarom* volt, vagy hogy ezek a' *Numi tarom*-nak jelei. Így Regulynél *Palm-tarom* fordul elő, 's annak éneke *Palm-tarom ar*. Vogul névvel *Pelem-tarom*. A' vogul hitrege szerint *tarompi-ak* = *tarom-fi-ak* ezek voltak: a' *Palm-tarom*, pelimi isten, *Lopmus-tarom*, a' Száhu vagy Szigva mellett, 's a' *Suoma-tarom* a' Päl-ja mellett, hol ez a' Szoszvába folyik. Volt ezeken kívül *Saríu ater*, a' Taromnak legkisebbik és legkedvesebb fija = *Numi tarom väsi pi*, Lunt uos-ban, azaz Lúd városban. E' *saríu ater* az osztjákoknál *saríi eter*, azaz arany fejedelem. Egyik osztják ének czíme: mint láttuk, *Sames vas ar* (Szamesz város éneke), mellynek vogul czíme: *As jah ater eri* az Obi nép fejedelmének éneke. Vonatkozik-e az a' vogul *Suoma-Taromra*, nem tudom.

Az éjszaki fényt az osztjákok *tarom tut lil*-nek, *tarom* tűzlelkének, nevezik; a' *lélek*, *lil* szót leheletnek vevén, az éjszaki fény tehát a' *tarom*-nak tüzes lehelete, a' mi bizony nagyszerű költői képben mutatja a' jeles tüneményt.

b) Az osztják énekekben a' *torim*, *tarom* a' *jelem*, *jielem* szóval váltatik fel, ez hát okvetetlenül azonos jelentésű amavval. p. o.

tormä kältmem káli ko,

jieelmä kältmem káli ko; vagy:

num tarom aзем = fő *tarom* atyám,

num jelem jigem = fő *jelem* atyám.

Ebből látjuk, hogy a' *jelem*-nek is *num* = felső, fel, a' jelzője. — A' *jelem* szót Vologodszki szemérem-nak, szégyen-nak magyarázza: az osztják énekből gyanítjuk, hogy más jelentése is van, melly alkalmatos a' fő istenség megjegyzésére. — Castrén maga

nem ösmeri a' *jelem*-et, de *Erman*-bul hozza fel a' *jelan*-t.*) Nem tudom, lehet-e azt a' *jelem*-mel azonosítani? Erman is állítja, hogy a' *torim*-on kívül minden osztják istenségnek bálványa van, a' *jelan*-nak is. Ez ellenkeznék az osztják énekek felfogásával, a' melly a' *jelem*-et és *torim*-ot egyenlőnek állítja, ennél fogva nem is volna egy a' *jelem* és *jelan*.

De Castrén az Ethnológiájában osztják bálványt látott, a' mellyet *jiljan*-nak neveznek vala,**) 's ez nyilván egy az Erman *jelan*-jával. Vologodszkinél *jelang* kis bálvány.

c) *Kul*. Castrén vízi istennek mondja, 's azt, hogy az osztjákok különösen veszedelmesnek tartják. Előfordúl a' *kul* a' szirjének és permieknél is, a' hol a' *kul* általában ördög, *kul* *pijan* ördög fíjai; *va kul* vízi isten; a' dudva-félét is *kul*-nak nevezik, mint *kul zör* (*zör* = *zab*.)***) A' vogul hitrege azonban legjobban értesít a' *kul*-rul, a' mellyet *kul*-*ater*-nek = kuly-fejedelemnek nevez. Az emberek, a' Teremtés mondája szerint, a' *Numi Tarom*-tul, vagy a' fő istentül vett utasítás szerint vadászván és halászván meg összeházasodván nagyon elszaporodtak volt, hogy szűk lett nekik a' föld. Az *Elem-pi*, a' ki mint valamely demiurgos, előhozta a' földet 's gyúrta földbül és hóbul ez embert és az állatokat 's a' ki folyvást közbenjáró a' fő isten és az alsó világ között, fölhág tehát a' Numi Tarom-hoz tanácsért, hogy mit tegyen e' szorultságban, mikor annyira elszaporodtak az emberek, hogy már az erdei vad, és a' vízbéli hal nem elég táplálni őket. »Vidd le magaddal ezt a' *kul*-*ater*-t, úgymond neki Numi Tarom, az majd betegséget támaszt, 's a' mennyi néped fog születni, annyi meg is fog halni.« — Látjuk ebbül, hogy a' *kul*, vagy *kul*-*ater* az eredeti hitrege szerint, a' halálnak okozója. 'S valamint a' *Tarom*, *Torim* (elhagyván pogány jelzőjét, a' *numi*-t, *num*-ot) igen alkalmas a' keresztyén isten jelölésére: úgy a' *kul* is (*ater* nélkül) igen jól fejezi ki az ördögöt. Vologodszki tehát *kul*-nak nevezvén azt, a' Máté 4, 1. így fordítja: *Si jubina Isus jeming lilna tuvim us tal tagaja, kul huzipsa*

*) Castrén, Vorlesungen über die finnische Mythologie. St. Petersburg, 1853. A' 216. lapon.

**) Castrén, Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker. St. Petersburg, 1857. A' 110. lapon.

***) Rogov, Пермьско-Русский Словарь,

Permaczko—Russzkij Szlovar, Sz. Pétervár, 1869. a' 80. l.

vorna ezután Jézus a' szent lélek által vitetett volt a' pusztába, az ördög (kul) kísértése végett. A' Kondai vogul fordításban Popov nem használja a' vogul *kul*-t, hanem a' tatár nyelvből az *asraj* arab szót veszi, a' melly szinte halál-angyalt jelent.

d) *Meng*. Ez, Castrén szerint *meang* is, erdei isten; a' vogul hitrege szerint a' *meng*, vagy *mengu*, *méhu*, *méh*, sőt *mīs* is (mert annyiféle alakban fordul elő), barlangokban lakik, 's a' vadászati szerencsének osztója. Azért vogulban: *mehu majle kualung* = a' mehu mellyének, azaz a' mehu-nek menni annyit teszen: szerencsét kísérteni, vaktába menni. A' mély és gömbölyű gödröket a' hegyekben *mehu kvül*, *kvöl*-nak, mehu háznak nevezik. Ennek a' *meng*-nek *meh*-nek sajátjai a' különös jegyü jávorok, nyusztok, a' mellyeket nem szabad löni, külömben oda a' vadászati szerencse. — Az osztják énekekben is *meng kum*, *meng ne* fordúlnak elő, meng-ember, meng-nő. Úgy látszik nekem, a' *meng* szóban emlékezete van meg egy rég elmúlt népnek, a' mellyet az osztjákok és vogulok vad állapotúnak képzelnek, 's melly igen hatalmasnak tartatik. Vajjon ebben a' régi csúdok emlékezete van-e meg?

e) *Long*, *lung*, *leng*, sőt *loń*, *luń*, *leń* is. Castrén szerint minden bálványt *long*-nak neveznek az osztyákok. Vologodszki is bálvány jelentésében használja, midőn a' második parancsot így fordítja: *al vera ningená lunget* ne csinálj magadnak bálványokat. Nála ez is van: *lavülta torim leng* őrangyal, őrző isteni leng. — Vogulban *long*, *lang*, *lań*, *lűń*, *láj* alakú a' szó; de ott egyenlőt látszik jelenteni a' *meng*-gel, mit e' szólásból lehet gyanítani: *kaštál alpe mütä mengten*, *longten johteletvesu* valami ösmeretlen mengek, longok által érettünk el. A' vogul hitrege *long fíját*, *long leányát* is ösmeri, mi alkalmasint annyi, mint ördög fija, ördög leánya. Nem tudom azomban, vajjon ez: *láj tarom*, *láj publi* azt jelenti-e, hogy a' bálvány mint ilyen *láj*, *long*, vagy pedig neki is bálványa van-e? A' déli osztjákban *tong* a' *long*, 's az Castrén szerint nemcsak bálványt, hanem *csúdot* is jelent; csúd pedig a' régi mondai nép, a' mellyet a' *meng* is jelenteni látszik.

Castrén arrul tudósít bennünket, hogy minden nemzetségnak, *juh*-nak, külön bálványa, tehát, szerinte, külön *long*-ja, *lung*-ja van, a' melly közös házban tartatik. Vologodszki *lunga pojksata hot*-nak nevezi, azaz Lunghoz imádkozó (imádkozásra való) ház. Pallasból pedig tudom, hogy e' bálvány-ház rendesen magas he-

lyeken állott. — Vajjon, *aut-hot-nak* nevezték vagy nevezik-e? mi azonos volna a' magyar *egy-ház-zal*, nem találtam még az osztják énekekben: de valószínű.

f) *Turn*; azonos a' vogul *tern*-nel, mi most bolygó tüzet, li-dérczet jelent; azért mondják: *tern jüli* = a' tern jár. Az *tern ulc*, vagy *sat nálmeq tern ulc* is, azaz tern tüze, vagy a' hét nyelvü tern tüze. Jelent ragadós betegséget is, 's többnyire a' *ku'* *ater*-rel együtt említik. Hajdan a' *tern lating* = tern szólás, bővölést-bájolást tett; most a' keresztyén voguloknál isten káromlást, átkozást jelent.

Az osztjások tudnak *tarning ar*-rul, azaz *tarning* énekrül, 's ezt Vologodzski vitéz énekre fordítja. A' *tarning ar* is azonos a' vogul *terning eri*-vel = *terning* énekkel, 's erre a' vogul hitrege következő felvilágosítást ad: Kezdetben, úgymond a' nevezett hitrege, Tarom az órjás népet (jar magom) teremtette, azaz égből eresztette le, mindenfelé; csak azután lettek az emberek. A' Tarom eresztette nép, vagy órjások mind isten-fiak (*tarom-pit*). Ez órjás nép a' hadakozás korában egymással hadakozott; akkor éneklik vala a' *terning* énekeket (*terning erit toko ti lauanet* szószerint: a' *terning* énekek akkor mondatnak vala) stb. Az említett hitrege ar-rul értesít azután, hogy a' közönséges emberfajt eme megelőzőtt órjás nép nem bírt egymással békességben élni, azért elszéleszté őket Numi Tarom. A' *terning eri*, vagy osztják nyelven *tarning ar* igen is a' régi hős korban divatozott vitézi ének, melly a' közönséges emberek előtt ördögös énekek látszik.

Végre azt is megemlítem, hogy a' medve *jem voj* = jó vad, az osztjásoknál is nagy tiszteletben áll. Az esküt szentül megtartja a' vogul és osztják, ha medvefejre esküdött. Továbbá mind a' vogul, mind az osztják *szent*-nek (*jelping*, *jeming*) nevezik a' kígyót, de tiszteletéről nem tudok semmit Vologodzski is *jeming voj*-nak = szent állatnak, nevezi. Máté 7, 10. 10, 16.

Azt felette nevezetesnek tartom, hogy a' kígyót *szent*-nek vélte a' vogul és osztják. A' hitregék egyik jeles maradványa, mellynek forrását nem tudom, azt a' felfogását t. i. az ős népeknek, a' mellynél fogva *szent*-nek látszik vala a' kígyó. A' paradicsomi kígyó is afféle forrásbul való.

Szent még a' vogul felfogás szerint a' *csuka* = *sart* is, a' mely-lyet *jelping kul*-nak, szent halnak neveznek. Az osztják *sort* = *sart*-rul nem találtam még, hogy szent volna.

Az isteni tiszteletre, papságra stb. nézve azt hozhatom fel a' Reguly jegyzeteibül, hogy *sebän* a' büvelő-bájoló, vagy pap, kit a' vogul *ňajt*-nak nevez; 's hogy *penžer sebän* annyi, mint a' vogul *kväjping ňajt*, azaz dobos bájoló. Mert a' *kväjp*-nek, dobnak hangja által esik *rejtezésbe*, *) ájulásba, a' mellyben lelke a' Taromhoz ragadtatik, megtudni, a' mit jósolni fog. A' *sepän* szó a' voguloknál is megvan, 's ott igéző ügyességet jelent; *sepäneng kum* ilyenféle ügyes büvölő. De a' *penžer* szó nem ugor, azt az osztjákok a' szomszéd tatároktul kölcsönözték; a' kik nyelvében a' perzsa szó *penžer* dobot jelent.

---

*) A' *rej*, *buz* magyar szókban, mellyek meleget, hévséget jelentenek, tehát ugyanazt, mit a' vogul *rej*, p. o. ebben: *tarom rej tauen johs* az isten (tarom) melege jutott reá, azaz elragadtatott, mai magyar kifejezéssel is »*elrejtezett*«, — sokat jelentő maradványait birjuk a' régi ugor hitnek. V. ő. Magy. Nyelvtud. Közlemények. V. 247. stb. 1.